

Moese, Henryk

"Wissenschaft und Religion im Vormärz. Der Briefwechsel Bernard Bolzanos mit Michael Josef Fesl, 1822-1848", E. Winter, W. Zeil, L. Zeil, Berlin 1965 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/1, 152-153

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wissenschaft und Religion im Vormärz. Der Briefwechsel Bernard Bolzanos mit Michael Josef Fesl, 1822—1848. Podali do druku i opatrzyli przypisami E. Winter i W. Zeil przy współpracy L. Zeila. Wstępem poprzedził E. Winter. Akademie-Verlag, Berlin 1965, ss. 453*.

Do wydanych wcześniej zbiorów listów Bolzana¹ dochodzi obecnie nowy zbiór, najobszerniejszy, którego oryginały w większej części się zachowały. Wskutek trudności w uzyskaniu papieru dla wymienionej publikacji zbiór prezentuje tylko wybór bardzo skróconych listów Bolzana oraz wybór skąpych streszczeń listów jego ucznia Fesla; z ok. 750 listów wybrano 506 listów.

Wymiana listów wykazuje dwie większe przerwy: w latach 1825—1831 i w roku 1848. W latach 1825—1831, kiedy Fesl przymusowo przebywał w Grazu i znajdował się pod silnym nadzorem, korespondencję z nim prowadziła Anna Hoffmann, opiekunka Bolzana, wyręczając w niej filozofa. Listy Anny Hoffmann, jak informuje wydawca, ukazały się osobno i znacznie wzbogacają obraz wymiany korespondencji pomiędzy Bolzanem i Feslem. Z roku 1848 brak, poza wyjątkami, listów Fesla.

Wyboru, który naturalnie jest subiektywny — jak zaznacza sam wydawca — dokonano z punktu widzenia obranego tytułu: *Wissenschaft und Religion im Vormärz*. Skoncentrowanie się na powyższym aspekcie uznał E. Winter za uzasadnione, ponieważ nauka i religia rzeczywiście stanowią centralny problem całej korespondencji objętej wydanym zbiorem. Wartość tej korespondencji podnosi jeszcze to, że informuje ona lepiej niż reszta listów Bolzana o toku powstawania jego dzieł, a szczególnie odzwierciedla walkę w trudnych warunkach politycznych o ich wydanie. Najbardziej przyczynił się do ułatwienia i przeprowadzenia publikacji dzieł swego mistrza właśnie Fesl, który służył mu także nieraz dobrą radą w sprawach naukowych mniejszej wagi.

Wstęp E. Wintera (ss. 7—23), zasłużonego od przeszło lat trzydziestu badacza Bolzana, przedstawia ważniejsze tematy zawarte w listach.

Zwięźle charakteryzując treść listów, należy stwierdzić, że są one wybitnie rzeczowe, sprawozdawcze i nie zawierają żadnych impresji, co nieraz występuje w korespondencji artystów lub artystycznie ukształtowanych osobowości, oraz nie posiadają wcale dłuższych rozważań naukowych, które są typowe dla listów wybitnych uczonych (np. Leibniza). W danym wypadku charakter listów został zdeteminowany ściśle przez osobę adresata, pozbawionego twórczej inwencji, a zasłużonego dla propagandy idei uwielbianego przez siebie mistrza. Pomimo to cierpliwy i skrupulatny znawca twórczości Bolzana może znaleźć w listach liczne drobne wskazówki uzupełniające poważnie jego dotychczasową wiedzę o tym filozofie.

Poszukiwania w obrębie niniejszej korespondencji ułatwiają znakomicie dwa indeksy: jeden — zawierający w chronologicznym układzie wymienione w listach tytuły dzieł Bolzana (ss. 425—429) i drugi — spis alfabetyczny osób przytaczanych w korespondencji (ss. 431—453).

Oprócz tego omawiany zbiór dostarcza dużo wartościowego materiału do przyszłej wyczerpującej biografii Bolzana, a także daje cenne wskazówki wydawcom prac tego autora.

Ukazanie się powyższej książki należy ocenić dodatnio i życzyć sobie dalszych

* Jest to t. 4 serii *Beiträge zur Geschichte des religiösen und wissenschaftlichen Denkens*.

¹ *Der Briefwechsel B. Bolzano's mit F. Exner*. Opublikował, opatrzył wstępem i objaśnieniami E. Winter. Praha 1935; E. Winter, *Aus der Briefmappe des Priesterphilosophen Bernard Bolzano (1781—1848)*. W wydawnictwie periodycznym „*Philosophisches Jahrbuch der Görresgesellschaft*”, Fulda 1938, t. 51; E. Winter, *Der böhmische Vormärz in Briefen B. Bolzano's an F. Příhonský, 1824—1848*. *Beiträge zur deutsch-slavischen Wechselseitigkeit*. Berlin 1956.

podobnych publikacji, a szczególnie takich, które by ukazały twórczy wkład filozofa do historii nauki. Tak bowiem się układa, że pomimo rosnącego światowego uznania dla Bolzana wciąż brakuje krytycznego wydania jego dzieł podstawowych (*Lehrbuch der Religionswissenschaft, Wissenschaftslehre*), a wszystkie w ogóle prace Bolzana są w dalszym ciągu trudno dostępne i znajdują się tylko w nielicznych bibliotekach.

Henryk Moese

Jerzy Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*. Wyd. 2 poprawione i rozszerzone. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1965, ss. 389, ilustr.

W 1953 r. J. Ficowski wydał książkę *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe*. Obecnie ukazuje się ona pod zmienionym tytułem, jest znacznie rozszerzona i stanowi interesująco napisane kompendium wiedzy o Cyganach.

Cyganologia jest pojęciem szerokim, wielostronnym. Cyganami interesują się historycy, etnografowie, językoznawcy, folklorysty, muzykolodzy, socjologowie. Na tak obszernym terenie badań autor porusza się z wielką swobodą dzięki znajomości cygańskiego języka oraz wędrownom z taborami cygańskimi po kraju. Jest członkiem międzynarodowego stowarzyszenia cyganologów i współpracuje z ich organem, wydawanym w Anglii „Journal of the Gypsy Lore Society”.

Znajomość dotychczasowego dorobku piśmiennictwa polskiego o Cyganach pozwoliła Ficowskiemu na krytyczną ocenę rozwoju tej gałęzi nauki w Polsce. W dawnej literaturze nie brak pisanych wierszem (np. u Sebastiana Klonowicza) lub prozą (np. u Marcina Bielskiego) opowieści i anegdot o Cyganach. Podejście naukowe rozpoczyna się cenną rozprawą Tadeusza Czackiego (1765—1813), wydana pośmiertnie dopiero w 1835 r. Datą wydania, ale nie wartością, wyprzedzili Czackiego: w 1824 r. Ignacy Daniłowicz (1787—1843), bardzo niechętny Cyganom, i w 1830 r. obiektywny Teodor Narbutt (1784—1864).

Od tej pory materiały, mniej lub więcej wiarogodne, krążą po czasopismach. Naprawdę cenne prace zawdzięczamy dwom profesorom UJ: Izydorowi Kopernickiemu (1825—1891) i prezesowi PAU Janowi Rozwadowskiemu (1867—1931) oraz profesorowi UAM Edwardowi Klichowi (1878—1939). Obecnie (prócz Ficowskiego — dodajmy — który dokonał pięknych filologicznych przekładów poezji cygańskiej) naukowo pracuje nad tym językiem znawca dialektologii cygańskiej Tadeusz Pobożniak; rozpoczęło też studia nad Cyganami kilku młodych naukowców.

W szkicu rozwoju cyganologii polskiej nie mógł Ficowski pominąć nazwiska Władysława K. Zielińskiego (1836—1895), który w językach angielskim i niemieckim pisywał o Cyganach prace traktowane tak, jak je przedstawiał sam autor: jako źródłowe, z pierwszej ręki. Niestety, Ficowski udowadnia, że były to kompilacje z obcych źródeł i demaskuje ich autora jako mistyfikatora, świadomie szerzącego fałszywe wiadomości. Ta rewelacja przekreśliła zaufanie, jakim darzyli Zielińskiego historycy krajoznawstwa (nie wyłączając niżej podpisanego)¹.

Po straszliwej eksterminacyjnej akcji hitlerowców, szczegółowo i źródłowo opisanej przez Ficowskiego, liczba Cyganów na terytorium Polski bardzo zmalała. Pozostali przy życiu oraz ich potomstwo stanowią niewielką, ale wyraźnie wyodrębniającą się grupę ludności, której tradycyjny tryb życia wymaga prawnego

¹ Podobnie rewelacyjne wiadomości sprawdziły się co do ojca W. K. Zielińskiego, Ludwika (1808—1873). Zob.: Władysław Zawadzki, *Pamiętniki życia literackiego w Galicji*. Kraków 1961, ss. 130—133; zob. też.: Ł. Charewiczowa, „Przegląd Krajoznawczy”, Lwów, nr 6—7/1938, ss. 117—121.